

Liturgický a lidový jazyk v římském ritu

Jakub Václav Zentner

Dnes již všude rozšířený zvyk slavit mši svatou v národním jazyce je vlastně teprve nedávným jevem. O to zajímavější je vznik a původ tohoto fenoménu v současné Církvi latinského obřadu. Úkolem článku není na prvním místě hodnotit tyto změny, ale objasnit jeho kořeny.

1. Charakteristika liturgického jazyka

Při úvahách o liturgickém jazyce křesťanského Západu je třeba vycházet ze skutečnosti, že původním jazykem římské liturgie v prvních třech staletích byla *řečtina*. Církev užívala pro své bohoslužby jazyk, do kterého byla přeložena již v 3. století př. Kr. hebrejská Bible, kterou křesťané nazvali Starým zákonem. Jazyk tohoto řeckého překladu Starého zákona, zvaného *Septuaginta*, byl poněkud odlišný od tehdejší běžně mluvené řečtiny – *mluvené koiné*.¹ Řecké liturgické texty římského ritu nebyly sepsány lidovým jazykem, ale na bázi *literární koiné* s jistým vlivem vzdělanecké literární attičtiny a novozákonních textů, které pochopitelně také fungovaly jako jistý jazykový standard.²

Řecký jazyk liturgie byl tak velmi brzy *sakralizován* – jednalo se o stylizaci, která měla připodobnit jazyk tomu, jak byla napsána Septuaginta. Ani přijetí latiny do římské liturgie na začátku 4. století nebylo jednoduše jen obratem k lidovému jazyku. Spíše souviselo s rozdělením římského impéria na východní a západní část, přičemž v západořímské říši se jako kulturní jazyk prosadila latina a nahradila do té doby rozšířenou řečtinu. V liturgii se ovšem užívala *starší literární forma latiny*.

¹ FIEDROWICZ, Michael, *Die überlieferte Messe*, Geschichte, Gestalt und Theologie des klassischen römischen Ritus, Mülheim/Mosel, 2011, s. 150n.; JUNGSMANN, Josef Andreas, *Missarum sollemnia*, Eine genetische Erklärung der Römischen Messe, Wien, 1948, s. 57.

² HERMENET, Online učebnice řečtiny, in: <<http://greek.herme.net/rectina-krestanu>> (20. 1. 2020).

Šlo tedy o jazyk, kterým běžní lidé ve 4. století v Itálii nemluvili, nehledě k tomu, že latina nebyla zdaleka jediným jazykem západní části římského impéria. Rozlehlé území ovládané Římem zahrnovalo mnoho etnik a skupin, které mezi sebou hovořily odlišnými jazyky a dialekty, jež ale úřední latina odsouvala do pozadí.

Latina byla zavedena proto, že byla literárním jazykem západní kultury. Křesťané nepředstavovali žádný kulturně ani jazykově jednotný celek. Ti, jejichž rodný jazyk z latiny vycházel, hovořili „lidovou latinou“, která se přetvářela do vznikajících románských jazyků.

Latina liturgických textů tedy rozhodně nebyla jazykem lidu, neboť se jednalo o latinu stylizovanou, poněkud odlišnou od jazyka ulice a vyvrátovala během prvních staletí k tomu, aby se stala vhodným nástrojem liturgie. Přejít k latině v římském ritu od 4. století byl součástí završení procesu christianizace římského impéria, výrazem jednoty Církve i jejího učení. Liturgická latina v pokřesťanštěném Římě se podobala jakési trofeji, kterou Církev vedle mnoha dalšího (např. architektury, práva i organizace) zachránila v pozdní antice z rozpadajícího se římského impéria a zasadila do nového náboženství.

S liturgickým jazykem se setkáváme také u židů doby Ježíšovy. Ačkoliv tehdy už mezi sebou židé ve Svaté zemi běžně mluvili *aramejsky*, posvátným jazykem zůstávala *hebrejšťina*. Ježíš Kristus, který na jiných místech vytýká náboženským představitelům formalismus, proti praxi posvátného jazyka nejenže nic nenamítal, ale sám jej též užíval. Ať už v chrámové bohoslužbě nebo v bohoslužbě synagógní, které se účastnil, byla velká část modliteb pronášena hebrejšťinou, tehdy již běžně v lidové mluvě nepoužívanou.

O tom svědčí i scéna z jeho umírání na kříži. Pán se zde pravděpodobně právě hebrejsky modlil Žalm 21 začínající slovy „Eli, Eli, lema sabachthani?“ – „Bože můj, Bože můj, proč jsi mě opustil?“ Evangelista k tomu dodává, že si ti, kteří to slyšeli, mysleli, že volá Eliáše. „Eli“ totiž může být v aramejšťině skutečně oslovení „Eliáš“, zatímco v hebrejšťině znamená „Bože můj“ (Mt 27,46).³

Je proto velice pravděpodobné, že Ježíš Kristus pronášel některé modlitby také při Poslední večeři hebrejsky, ačkoliv běžně hovořil aramejsky. Je příznačné, že sv. Máří Magdalena naplněná údivem a posvátnou bázní oslovila zmrtvýchvstalého

³ LAMBERTINUS, Prosper (Benedikt XIV.), *Commentarius de D. N. Jesu Christi Matrisque ejus Festis*, Praga, 1756, s. 129.

Pána nikoliv aramejsky, ale hebrejsky – Rabbuni, jak výslovně zdůrazňuje sv. Jan ve svém Evangelii (J 20,16).

Ani prvním křesťanům nepřipadalo neobvyklé, že jejich bohoslužba se neslaví nutně v profánním jazyce, ale v literární řečtině, resp. v církevní latině. Proces latinizace římské Církve trval bezmála půldruhého století. I přesto si některé církevní obce dlouho udržely řečtinu, i když řecky už běžně nemluvily. Církevní spisovatel Ambrosiaster (psal v letech 366–384), který upřednostňoval latinu, tento konzervatismus sice kritizoval, ale současně připouštěl, že ti, kdo se modlí v jazyce méně srozumitelném, se mohou modlit tak, že se s modlitbou Církve sjednotí v témže Duchu, který Církev vede a kterého obdrželi při křtu. Současně ovšem dodává, že by bylo lépe, kdyby kromě toho textu modlitby rozuměli, aby z ní mohli mít také intelektuální užitek.⁴

I přes latinizaci římské liturgie nebyla řečtina z římské bohoslužby nikdy zcela vytlačena. Naopak zůstala součástí latinského obřadu dosud, např. v řeckém zpěvu *Kyrie eleison*, ve velkopáteční liturgii při zpěvu improperií Ἅγιος ὁ Θεός [Hágios ho Theós] nebo v slavnostním přednesu evangelia latinsky a řecky, jak se dodnes děje při papežských mších.

Ještě v 8. století vysvětluje anglický opat sv. Beda Venerabilis, proč se v anglickém klášteře některá čtení o vigiliích čtou řecky. V kláštorech Reichenau⁵ a St. Galen se ve stejné době zpívalo na vánoční svátky ordinarium řecky i latinsky.⁶ V Paříži se až do Francouzské revoluce 1789 na svátek svatého Dionysia Areopagity slavila mše svatá v římském ritu v řečtině, a to i s řeckým zpěvem ordinária a propria.⁷ Podobně také *hebrejščina* přetrvala ze synagogální bohoslužby v několika málo pokřesťanštěných slovech – *amen*, *aleluja*, *hosana*, *sabaoth*. Zavedením latiny v liturgii tedy teoreticky nepřestala ani celebrace celé mše svaté římského ritu v řečtině. Dokládá to skutečnost, že ještě v 9. století sv. Cyril a Metoděj znali v podstatě

⁴ AMBROSIASTER, *In epistulam primam ad Corinthios 14, 13–19*, in: Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CCSL) 81/2, s. 152–155.

⁵ Na ostrově na Bodamském jezeře. Pozn. red.

⁶ LENTNER, Leopold, *Volkssprache und Sakralsprache*, Geschichte einer Lebensfrage bis zum Ende des Konzil von Trient, Wien, 1964, s. 20.

⁷ DIPIPO, Gregory, *The Greek Mass of St Denys of Paris*, in: <<http://www.newliturgicalmovement.org/2015/10/the-greek-mass-of-st-denys-of-paris.html>> (15. 1. 2020).

římskou liturgií sv. Petra v řečtině a ta pak posloužila jejich překladu liturgických textů do staroslověnštiny.⁸

2. Cyrilometodějská misie

Okolnosti užívání staroslověnského jazyka v Římské liturgii od dob moravské misie sv. Cyrila a Metoděje (počínající roku 863) jsou všeobecně známé a není třeba základní informace podrobně připomínat. Jedná se o nejrozšířenější a často citovaný příklad používání jiného než latinského jazyka v římském ritu. Původně byl tento jazyk zamýšlen pro byzantskou východní liturgii. Po příchodu slovanských věrozvěstů mezi moravské Slované se ukázalo, že na Moravě byl již znám římský ritus. To vedlo sv. Cyrila a Metoděje k tomu, že přeložili do církevní slovanštiny také římský ritus.⁹

Podobně jako nebyla nikdy běžně užívanou řečí liturgická latina, nebyla ani staroslověnština svatých Cyrila a Metoděje jazykem, kterým mluvili v 9. století lidé na Velké Moravě. Jednalo se o uměle vytvořený, vznešený a teologicky i právnicky precizní jazyk, který byl schopen vyjádřit to, pro co lidová řeč nenacházela vhodná slova. Z velké části byl vytvořen už v Konstantinopoli před příchodem sv. Cyrila a Metoděje na Moravu a z toho důvodu se také značně lišil od způsobu, jakým se na Moravě tehdy hovořilo.¹⁰ Ani v době svatých Cyrila a Metoděje nebyla relativní srozumitelnost staroslověnštiny při bohoslužbě jediným důvodem pro jeho užití. Význam tohoto liturgického jazyka spočíval především v povznesení kultury Slovanů tím, že umožnil snadnější vzdělání domácího kléru, rozšíření víry a ve své době i upevnění církevně politické svébytnosti Velkomoravské říše.¹¹

Užívání staroslověnského jazyka se v římské liturgii udrželo u nás do 11. století a bylo opět na krátko obnoveno ve 14. století v pražském Emauzském klášteře. Naopak v mnoha farnostech v dnešním Chorvatsku a Slovinsku se bez přerušení udrželo až do liturgických změn prováděných po Druhém vatikánském koncilu.

⁸ CODRINGTON, Humphrey William, *The Liturgy of Saint Peter*, Liturgiegeschichtliche Quellen und Forschungen, Heft 20, Münster, 1936; SMRŽÍK, Stephen, *The Glagolitic or Roman-Slavonic Liturgy*, Cleveland (Ohio), 1959, s. 36; VAŠICA, Josef, *Slovanská liturgie sv. Petra*, Řecká liturgie sv. Petra a její slovanský překlad, [S.l.], 1946.

⁹ SMRŽÍK, s. 74n.

¹⁰ LENTNER, s. 49.

¹¹ GRIVEC, Franz, *Konstantin und Method*, Lehrer der Slawen, Wiesbaden, 1960, s. 179.

Teoreticky nevymizelo ani dnes, jakkoliv je celebrace mše svaté v římském ritu staroslověnským jazykem omezena jen na zvláštní příležitosti.

3. Římská liturgie ve staroorientálních jazycích do tridentského koncilu

Staroslověnština v římském ritu nebyla ovšem zdaleka jediným jazykem kromě latiny, který západní Církev pro svou bohoslužbu připouštěla. Podobná praxe se uplatnila při dominikánské misii mezi Armény v Malé Asii, kde dominikáni začali působit v souvislosti s křížovými výpravami od 13. století. Roku 1330 bylo zřízeno latinské arcibiskupství v Nachičevanu, západní enklávě dnešního Ázerbájdžánu. Zde se ustavila zvláštní provincie Řádu kazatelů, která měla za úkol obnovení jednoty arménské církve s římským papežem. Za tímto účelem dominikáni překládali díla sv. Tomáše Akvinského a dalších scholastických autorů a používali při sloužení mše svaté a při modlitbě posvátného officia arménský liturgický jazyk totožný s tím, který se užíval ve vlastním arménském východním ritu. Úspěchem dominikánského misionáře Bartoloměje z Poggia bylo, že se podařilo přivést klášter arménských baziliánů poblíž města Kirna v dnešním Ázerbájdžánu k jednotě s římskou církví. Mniši přijali řeholní pravidla, hábit, a dokonce i liturgii dominikánů, kterou slavili v arménštině. Tak byl založen řád Sjednocených bratří sv. Řehoře Osvětitelce schválený papežem Inocencem VI. roku 1356. Dominikáni společně s řádem Sjednocených bratří zakládali nové kláštery v Arménii a Persii a dominikánský ritus mše svaté a posvátného officia v liturgické arménštině byl hojně užíván mezi arménským klérem.¹²

Arménské liturgické knihy dominikánů se šířily až do začátku 18. století jen v rukopisech. Teprve roku 1713 byl v Benátkách vydán misál a o rok později arménský dominikánský breviář. K druhému vydání těchto liturgických knih došlo po některých jazykových úpravách v roce 1728 v Římě. Komunita arménských věřících užívající římskou liturgii dominikánského úzu zanikla během 18. století. Ještě v první polovině 20. století byly překlady mešních perikop v misálu užívány v arménské východní liturgii, a to především díky kvalitě těchto překladů.¹³

¹² BONNIWELL, William R, *A history of the Dominican Liturgy 1215–1945*, New York, 1945, s. 208.

¹³ KOROLEVSKY, Cyril, *Living Languages in Catholic Worship: An Historical Inquiry*, Westminster (Maryland), 1957, s. 93–94.

Zvláštní kapitola v překladu římské liturgie patří ojedinělému počínu františkánského misionáře Jana a Monte Corvinio (asi 1247–1330), pozdějšího arcibiskupa z Khan Baliq (dnešní Peking), který podle vlastních slov přeložil do tatarštiny (pravděpodobně do ujgurštiny) Nový zákon a Žaltář a sloužil mši svatou v tomto jazyce.¹⁴ Jeho rozsáhlá misie mezi Mongoly a turkotatarskými kmeny nepřinesla trvalé zakořenění a jeho překlady liturgických textů, které se nedochovaly, nestačily ve své době získat schválení v Římě.¹⁵

4. Liturgický jazyk římské církve po tridentském koncilu

Otázkou lidového jazyka v liturgii se zabýval Tridentský koncil roku 1562. Reagoval tak na zavádění lidových jazyků do bohoslužby protestanty v 16. století, kteří v této otázce navázali na stoupence většiny středověkých herezí. V dekretu *O svaté mešni oběti* koncil prohlásil, že není prospěšné slavit mši svatou v jazyce lidu a současně potvrdil praxi tiché recitace slov mešního kánonu. Koncil uvalil *anathema* na ty, kteří tvrdí, že mše svatá se musí sloužit pouze v lidovém jazyce.¹⁶ To se ve své době týkalo hlavně kalvinistů a částečně luteránů, kteří liturgii považovali ve své podstatě za prostředek kázání a náboženského poučení. Ačkoli Tridentský koncil se postavil proti národním jazykům, nikde explicitně nezmiňuje latinu jako jediný liturgický jazyk a rozlišuje tak liturgický jazyk od jazyka lidového. Při koncilních diskusích zazněly v této souvislosti připomínky biskupů z dalmatských diecézí, kteří poukázali na užívání staroslověnštiny jako liturgického jazyka při mši svaté římského obřadu ve svých diecézích.

V době po tridentském koncilu proto nejenže neustalo slavení římské liturgie v staroslověnském jazyce v dalmatských diecézích, ale v papežských tiskárnách byly opakovaně v letech 1648, 1688 a 1791 vydány římské misály ve staroslověnském jazyce. Kromě toho existují z mimoevropských oblastí příklady užití jiného než latinského jazyka jako liturgického textu římské liturgie. Například v roce 1628 se papežská *Kongregace pro šíření víry* kladně vyjádřila k žádosti theatinů působících v Gruzii a Arménii o celebraci římského obřadu mše svaté v arménšti-

¹⁴ RADÓ, Polycarpus, *Enchiridion liturgicum*, Tom. I., Romae/Friburgi/Barcinone, 1966, s. 57; BARONIUS, Caesar, *Annales Ecclesiastici*, Parisiis, 1871, tom. 23, ad annum 1305, nr. 19–20, ad annum 1307, nr. 29–30.

¹⁵ KOROLEVSKY, s. 91.

¹⁶ 22. zasedání 17. září 1562, hlava 8 a kánon 9. In: HRDINA, Ignác Antonín (přel.), *Dokumenty Tridentského koncilu*, Praha, 2015, s. 167 a 169.

ně.¹⁷ Podobná situace nastala roku 1624 v Persii. Zde působící karmelitáni žádali římskou Kongregaci o dovolení sloužit mši v perštině. Papež Urban VIII. to osobně povolil za podmínek, že překlad bude schválen v Římě a že v kostele, kde se slouží během dne více mší, bude v perštině sloužena jen jedna.

Podobným způsobem se začala v 17. století vyvíjet situace i v Číně. Kongregace Posvátného officia roku 1615 povolila používání čínštiny pro slavení mše svaté, ale první misál v tradiční čínštině byl vydán v Pekingu až v roce 1670, přeložený italským jezuitou Luigim Buglionem.¹⁸ Současně byl přeložen a vydán také Římský breviář a rituál. Nejednalo se opět o mluvenou lidovou čínštinu, ale o tradiční čínštinu literární. Rozdíl mezi oběma jazyky je přitom natolik velký, že jde prakticky o dva rozdílné jazyky. Překlad liturgických textů do tradiční čínštiny byl současně spojen s kontroverzní otázkou tzv. čínských ritů, které se týkaly úcty k předkům a ke Konfuciovi. Jezuité hájili přípustnost účasti katolických konvertitů na těchto obřadech s tím, že se jedná spíše o civilní projevy úcty. Potom, co do Číny začali pronikat další misionáři převážně z řádů dominikánů a augustiniánů, stala se otázka čínských ritů předmětem sporu mezi jezuitu a ostatními řády. To vedlo v polovině 18. století k potlačení jezuitské misie. Roku 1755 vydala *Kongregace pro šíření víry* zákaz používat v liturgii čínštinu, a to dokonce i v rámci lidového zpěvu během mše svaté. Současně bylo katolíkům zakázáno účastnit se projevů úcty ke Konfuciovi a k předkům. Důsledkem toho nastalo pronásledování křesťanství ze strany čínských vládců. Zrušením jezuitů roku 1773 zanikla i čínská misie. Ačkoliv roku 1939 papež Pius XII. zákaz tzv. čínských ritů odvolal, tradiční čínština se již do římského ritu v původní podobě neprosadila.¹⁹

5. Užití lidového jazyka a uchování posvátného jazyka

Vedle latiny se i v případě dosud zmiňovaných jazyků v římské liturgii nejednalo o užití čistě lidového jazyka, nýbrž jazyka literárního, často tzv. „mrtvého“ a zpravidla odlišného od způsobu běžné mluvy.²⁰ Jeho předností byla neměnnost, teologická přesnost a jednota. Zjevnou nevýhodou byla omezená srozumitelnost pro široké

¹⁷ KOROLEVSKY, s. 100.

¹⁸ KUNZLER, Michael, *La liturgia della chiesa*, Lugano, 1996, s. 175.

¹⁹ SHAW, Joseph (ed.), *The Case for Liturgical Restoration*, Brooklyn (New York), 2019, s. 255–265.

²⁰ DEUMOIS, A. V., *La papauté et le missions au cours des six premiers siècles*, Paris, 1953, s. 165–166.

vrstvy věřících, kterým bylo třeba zpřístupnit alespoň ty části posvátných obřadů, které měly více přípravný nebo poučný charakter. To se týkalo především homilie, biblických čtení, některých modliteb a otázek a odpovědí kladených např. před přijetím některých svátostí (křest, manželství); u nás a v německy hovořících zemích též zpěvů náboženských písní a modliteb doprovázejících posvátné obřady.

Církev na druhou stranu nechávala záměrně určité části liturgie zahalené liturgickým jazykem, aby zdůraznila tajemství a posvátný charakter dění. To podtrhuje skutečnost, že na jednu stranu mohla být mše svatá sloužena staroslověnsky, arménsky, persky a čínsky, ale současně nebylo dovoleno ani překládat *celý* misál do evropských národních jazyků. Roku 1661 papež Alexandr VII. rozhodl, aby francouzský překlad celého mešního ritu vytvořený kanovníkem Martimortem byl přidán na index zakázaných knih.²¹ Ještě v roce 1851 Kongregace pro posvátné rity obnovila zákaz překládání celého mešního řádu.

Tato praxe nebyla přitom typická pro Církev latinského obřadu, ale byla pozůstatkem arkánní disciplíny²² z dob prvních křesťanů. Na rozdíl od pohanských mystérií, která se uchovávala v přísném utajení, bylo křesťanské vyznání přístupné všem, kteří se s ním chtěli seznámit. Přesto s tím nejposvátnějším se měli seznámit věřící až po důkladné přípravě, aby se nezprofanovalo to, co je svaté. Přitom se pamatovalo na Kristova slova: „*Nedávejte svaté věci psům a neházejte svoje perly před vepře, nebo je nohama pošlapou, obrátí se proti vám a roztrhají vás*“ (Mt 7,6).

Nejinak tomu bylo i v některých staroorientálních liturgiích, kdy např. ve východosyrské eucharistické anafoře nejsou slova proměňování vůbec vytištěna v liturgických knihách, protože je kněží měli pronášet z paměti tak, jak je přijali od biskupa v rámci ústní tradice.²³ Podobný způsob „tajného“ předávání slov proměňování měl existovat v raném středověku také na Západě v galikánském a mozarabském ritu, které i jinak byly ovlivněny křesťanským Východem.²⁴ V byzantsko-slovanském ritu tajemství zdůrazňovalo zvolání jáhna

²¹ KUNZLER, Michael, *La liturgia della chiesa*, Sezione quinta di Amateca, in: *La Chiesa* 10, Milano, 2003, s. 173–184.

²² Od slova arkánium – tajemství. Souvisí s náboženskou praxí zdůrazňovat posvátné úkony tím, že jsou do určité míry zakryty. Srov. heslo DISCIPLINA ARCANI, in: *Malý slovník bohovědný*, Praha, 1963, s. 119.

²³ LANG, Uwe Michael, *The Anaphora of Addai and Mari Revisited*, in: LANG, Uwe Michael (ed.), *Die Anaphora von Addi und Mari*, Bonn, 2007, s. 57.

²⁴ BOTTE, B., *L'Anaphore Chaldéenne des Apôtres*, in: *Orientalia Christiana Periodica* 15, 1949, s. 103–104.

„*dvere, dvere*“, připomínající nutnost zavřít dveře chrámu před začátkem anafory a vykázat všechny, kterým není dovoleno se proměňování účastnit. Současně vysoký ikonostas se zavřenými carskými vraty zabraňoval zrakům věřících vidět nejposvátnější okamžik svaté liturgie. V římském ritu byl pokračováním starokřesťanské arkánní disciplíny vlastně „ikonostas“ liturgického jazyka a tichá recitace mešního kánonu, takže jen věřící rozuměli, co se na oltáři děje. Až roku 1891 papež Lev XIII. dovolil pořizovat překlady celého misálu, včetně tichých modliteb kněze a slov proměňování.

Ačkoliv vydávat překlady celých liturgických textů bylo umožněno vlastně teprve před půl druhým stoletím, již dříve existovalo nezměrné množství modlitebních knih a překladů bohoslužebných textů, které věřícím umožňovaly účast nejen na slavení mše svaté, ale také na modlitbě posvátného officia. Do poloviny 20. století bývala ve Francii zvykem účast širokého množství věřících na latinsky zpívaných nešporách v neděli odpoledne. U nás a v německojazyčných zemích vznikaly překlady především liturgie matutina a chval pro velikonoční triduum – tzv. temné hodinky (*tenebrae*) – a modlitby matutina na Boží hod Vánoční.²⁵ V Polsku se velice rozšířila praxe modlitby nešpor v rýmovaném překladu Františka Karpínského z roku 1786. Tento překlad modlitby nedělních nešpor byl otištěn ještě v posledním latinsko-polském misálu pro věřící z roku 1963, k jehož vydání udělil církevní schválení tehdejší kardinál Karol Wojtyła.²⁶ Nešpory jako součást nedělních odpoledních pobožností se ještě v první polovině 20. století modlily také v českých a moravských farnostech.²⁷

Lidový jazyk se leckdy užíval i během liturgických úkonů, nikoliv ovšem jako jazyk, kterým celebrant pronášel texty liturgických modliteb. Kombinace latiny s národním jazykem se uplatnila prakticky už od 8. století, kdy se s římskou liturgií setkávaly nově pokřesťanštěné germánské a později slovanské národy, jimž byla latina neznámá. Liturgický text zůstal v latině, ale ty části mše svaté, které mají také didaktický charakter, bývaly opakovány v jazyce věřících. Současně i kázání musela být pronášena v jazyku, který byl shromáždění srozumitelný.²⁸ S touto

²⁵ Např. *Kancionál čili kniha duchovních zpěvů pro kostelní i domácí pobožnost*, díl II., Dědictví Svatojánské, Praha, 1864.

²⁶ *Mszal Rzyski*, Pallottinum, Poznań, 1963.

²⁷ Např. NAVRÁTIL, Vojtěch (ed.), *Lidové nešpory o významnějších slavnostech a svátcích v roce*, Brno, 1937.

²⁸ LENTNER, s. 25.

praxí souvisí zvyk doložený od vrcholného středověku v německých a slovanských zemích, kdy se během mše svaté zpívaly náboženské písně v lidovém jazyce, které parafrázovaly latinské liturgické texty. Od 19. století se v různých diecézích připouštělo opakování překladu liturgických čtení bezprostředně po latinském liturgickém přednesu, jak to také papež Benedikt XV. dekretem Kongregace pro posvátné rity z 21. května 1920 dovolil pro Československo.²⁹ Papež Benedikt XVI. pak ve svém motu proprio *Summorum pontificum* z roku 2007 ustanovil možnost užít pro čtení schváleného překladu do národního jazyka, čímž potvrdil praxi rozšířenou již od poloviny 20. století.³⁰

Stejný způsob řešení srozumitelnosti bohoslužby se uplatňoval v misijních oblastech, kde nebylo možno použít vysoce vyspělého literárního jazyka vhodného k překladu liturgických textů. Misionáři mezi indiány v severní Americe od 17. století sloužili mši latinsky, zatímco domorodí věřící zpívali mešní proprium a parafráze ordinária ve svých indiánských jazycích a nářečích.³¹ Podobně se sloužila mše svatá také ve Svaté zemi. Celebrant pronášel modlitby latinsky, ale na gloria, epištolu, evangelium, krédo, suscipiat, sanctus a agnus Dei asistující odpovídali v arabštině.³² Takto např. okolo roku 1760 sloužili mši svatou kapucíni v Gruzii, když po latinském přednesu kolekty, epištoly, evangelia a postcommunie opakovali tytéž texty v gruzínštině.³³

Obdobná situace nastala i v Dalmácii a Slavonii, kde se používala staroslověnština, která se v 18. století vzdálila od mluvené chorvatštiny. To vedlo k zavádění lidových zpěvů do staroslověnské římské liturgie v jazyku vycházejícím z čakavsko-ikavského nářečí, který dostal pojmenování *šćavet*. Paradoxem je, že i *šćavet* si s postupem času uchoval svůj styl z doby vzniku a užíval se ve stejné podobě bez ohledu na další vývoj chorvatského jazyka.

²⁹ Otištěno in: *Agenda Provinciae Ecclesiasticae Moraviae*, Olomouci, 1932, v úvodu na 3. straně bez paginace.

³⁰ *Summorum Pontificum*, čl. 6; *Universae Ecclesiae*, čl. 26.

³¹ Srov.: SALVUCCI, Claudio R., *The Roman Rite in the Algonquian and Iroquoian Missions*, Merchantville (New York), 2008; *Ienenrinekenstha Kanesatakeha ou Procesional Iroquois á l'usage de la Mission du Lac Deux Montagnes*, [s.l.], 1864, in: <<https://archive.org/details/ienenrinekenstha00mont/page/n7/mode/2up>> (15. 1. 2020).

³² KOROLEVSKI, s. 102.

³³ KOROLEVSKI, s. 101.

6. Pokus o racionalizaci liturgie v době Francouzské revoluce

Od 18. a začátku 19. století měly na život církve velký vliv proudy racionalismu a osvícenství, které zdůrazňovaly význam rozumu, v křesťanské bohoslužbě pak srozumitelnosti a pastorační užitečnosti. Byl zdůrazňován společenský charakter bohoslužby. Častým požadavkem bylo zavedení lidového jazyka do liturgie a aktivní účast věřících. Současně s tím se prosazovala tendence vidět v bohoslužbě účinný nástroj morální formace. *Latroitická* podstata náboženského kultu měla ustoupit jeho didaktickému významu. Jakkoliv tyto změny v oblasti bohoslužby byly iniciovány shora s ohledem na domnělé dobro věřících, lid tehdy obvykle zůstával při starých formách zbožnosti. Vyhraněným příkladem toho jsou u nás dobře známé reformy Josefa II. (1780–1790). Císař zasahoval do církevní praxe, a to takovým způsobem, že to u duchovních i věřících vzbuzovalo odpor.

Také jeho mladší bratr a pozdější císař Leopold II. prováděl podobné reformy v Toskánsku, které spravoval do roku 1790. Pod jeho vládou zde kulminovalo úsilí racionalistů o úpravu liturgie a bohoslužebného jazyka na provinční synodě svolané 18. září 1786 do italské Pistoje pod vedením místního biskupa a Leopoldova chráněnce Scipiona de'Ricci. Synoda v duchu osvícenství a racionalismu, ale také jansenismu a galikanismu, volala po větší nezávislosti biskupů na papeži a přizpůsobení praxe víry duchu doby. Bylo schváleno neobvykle velké množství dekretů, z nichž se část týkala liturgie.³⁴ Synoda požadovala: zrušení vedlejších oltářů v téměř kostele a zavedení jediného oltáře pro kostel; posvátné relikvie a květiny neměly být umístěny na oltáři; liturgické obřady měly být zjednodušeny a měly být konány v řeči lidu a nahlas; z liturgie měla být odstraněna nižší svěcení a jejich místa měli zaujmout pověření laici; měl se usnadnit způsob zapojení lidu v liturgii a do modliteb měl být zaveden lidový jazyk. Dále měly být přikázány svátky v průběhu roku přesouvány na neděle.

Zajímavé v této souvislosti je, že věřící lid prováděné reformy nepřijal, jak lze usuzovat z plakátů šířených po synodě v Pistoji s nápisem: „Modlete se za našeho heretického biskupa!“³⁵ Takto způsobené nepokoje věřících, které vedly k napadení a vyrabování biskupského paláce v Pratu, musely být potlačeny vojskem. Tyto události byly značně zastíněny vypuknutím Francouzské revoluce v roce

³⁴ *Atti e Decreti del Concilio Diocesano di Pistoia del anno MDCCLXXXVI*, Pistoia, 1786.

³⁵ PARSONS, Reuben, *Studies in Church history*, s. 597.

1789. Povstalci byli sice vévodou Leopoldem omilostněni, došlo však k narušení vztahů mezi Toskánskem a Svatým stolcem, který reformy nepřijal. Teprve po Leopoldově smrti se papež Pius VII. odvážil závěry synody, včetně těch, které se týkaly změn v liturgii, odsoudit v bule *Auctorem fidei* z roku 1794 jako heretické. Příznačné ovšem je, že tato bula byla zakázána v Rakousku, Toskánsku, Neapoli, Turíně, Benátkách, Španělsku a Portugalsku.³⁶ Biskup Scipione de'Ricci se sice roku 1805 papeži Piu VII. podrobil, ale v dopise příteli bezprostředně po této události píše, „že nyní musí ustoupit, mlčet a modlit se“. Téměř vizionářsky dodává, že „čas promluvit opět přijde, ale možná ho Bůh vyhradil až pro naše potomky“.³⁷

7. Liturgické hnutí

Následná doba katolické obnovy liturgie byla zahájena činností mnichů francouzského kláštera Solesmes a především opata Prospera Guérangera (1805–1875). Ten ve svých dvou základních dílech *Institutions liturgiques* (1840) a *L'année liturgique* (1858) vysvětloval hodnotu a krásu liturgie zdůrazněním jejího mystického charakteru. Jeho snaha o obnovu byla zcela v protikladu s požadavky racionalismu. Na rozdíl od čistě didaktického významu liturgie zdůrazňoval její nadpřirozenou stránku a posvátný charakter. Jeho liturgická obnova je také spojena s obnovou římské praxe v liturgii, a především s restaurací liturgické hudby – gregoriánského chorálu.

V letech 1862–1863 byl po vzoru kláštera Solesmes obnoven klášter německých benediktinů v Beuronu. Z Beuronu se stalo centrum liturgie v Německu a odtud se liturgické hnutí rozšířilo do dalších klášterů. Zde byl vydán později velice rozšířený latinsko-německý misál, který umožňoval účast na liturgických textech mnoha generacím německojazyčných katolíků. V roce 1880, během Bismarckova boje proti katolické Církvi, našli beuronští mniši útočiště v pražských Emauzích, které se staly centrem obnovy liturgie u nás. Zde také benediktin Marian Schaller roku 1925 vydal u nás nejrozšířenější již zmiňovaný latinsko-český misál pro věřící.³⁸ Ten umožňoval zapojení věřících do liturgie zdůrazňované od dob

³⁶ PARSONS, Reuben, *Studies in Church history*, s. 600.

³⁷ HONČ, Petr, *Římský misál mezi tridentským a druhým vatikánským koncillem*, in: Acta Universitatis Carolinae Theologica, roč. 3, 2013, c. 1, s. 164.

³⁸ SCHALLER, Marian (ed.), *Římský misál*, Praha, 1925 – vydání pro neděle a svátky, dále vydán téměř úplný překlad Římského misálu v letech 1931, 1935, 1940, 1947 a 1952. [Přetisk 2015,

pontifikátu papeže Pia X. Účastníci bohoslužeb neměli být aktivizováni především vnější činností, ale vnitřní účastí, modlitbou liturgických textů a zapojením se do liturgického zpěvu, především gregoriánského chorálu.

Rozhodnutí motu proprio *Tra le sollecitudini* sv. Pia X. z roku 1903 o tom, že se během slavné mše svaté nesmí zpívat cokoliv v národním jazyce, bylo zaměřeno hlavně proti nešvarům v liturgické hudbě v Itálii. Do mše svaté se vnášely prvky z italské opery, které vzbuzovaly spíše obdiv než zbožnost. Nasvědčuje tomu také skutečnost, že papežské rozhodnutí bylo vydáno v italštině a citovalo vlastně již starší rozhodnutí Kongregace pro posvátné rity z roku 1894.³⁹ V liturgii měl mít přední místo gregoriánský chorál. Díky úsilí benediktinských mnichů z kláštera Solesmes byly vydány nové edice graduálu a antifonáře, které sjednotily zpěv chorálu a pomohly jeho návratu do liturgie.

Přestože snaha o návrat latinského zpěvu do liturgie nebyla prosazena všude, došlo na začátku 20. století k zásadní obnově gregoriánského chorálu. V praxi se ovšem zejména ve střední Evropě udržel lidový zpěv, jak bylo nepamětným obyčejem v mnoha středoevropských diecézích. V Německu se tehdy rozšířil zvyk slavení tzv. Bett-Sing-Messe (recitovaná mše s německým lidovým zpěvem) a tzv. deutsches Hochamt (zpívaná mše s německým mešním ordináři). Tato praxe, ač nekorespondovala s všeobecnými liturgickými nařízeními, byla Svatým stolcem tolerována a dostala podobu místního zvyku.⁴⁰ Naopak lidový zpěv nikdy zcela nezakořenil v románských a anglofonních zemích, kde se podařilo více rozšířit zpěv latinského chorálu, resp. při recitovaných mších se zdůrazňovalo více posvátné ticho nebo účast společnými odpověďmi věřících.

Současně se od 20. století zavádělo užívání národních jazyků do obřadů vysluhování některých svátostí a svátostin. Překlady části liturgických textů různých diecézních rituálů se začaly objevovat již od tridentského koncilu, a to zejména proto, že v římském ritu zůstala v těchto obřadech různost. Potridentské reformy papeže Pia V. se týkaly jen sjednocení misálu a breviáře, zatímco rituály a agendy se v jednotlivých církevních provinciích nebo i diecézích lišily. Od 20. let se do těchto

---

pozn. red.]

³⁹ *Decreta authentica Congregationis Sacrorum Rituum*, Vol. III, Romae, 1900, nr. 3827; KOROLEVSKI, s. 183.

⁴⁰ Státní sekretář kardinál Maglione doporučoval, aby tato praxe byla velmi milostivě tolerována „benignissime toleretur“. MAAS-EWERD, Theodor, *Krise der liturgischen Bewegung*, Regensburg, 1981, s. 694.

diecézních rituálů začaly zavádět stále více národní jazyky pro části obřadů udílení svátostí a svátostin. Latinsky zůstala téměř vždy jen samotná esenciální slova svátosti, modlitby doprovázející mazání svatými oleji a exorcismy. Ostatní části se mohl udělovatel svátosti či svátostiny modlit buď latinsky, nebo v národním jazyce.

Všechny takto vydávané rituály nesou schválení Svatým stolcem a byly vydávány pro neevropské i evropské diecéze. Podle instrukcí pro překlad z roku 1948 měl být použit literární, ale ne příliš archaický jazyk. Takto např. v Indii dostala přednost literární hindština na úkor archaického sanskrtu. Do liturgických textů se tak dostala arabština, některé africké jazyky, ale i téměř všechny jazyky evropské. Rituály se lišily množstvím užití lidového jazyka. Někdy rubriky povolovaly pouze opakování modliteb v národním jazyce, jindy umožňovaly použití překladu jako liturgického textu.⁴¹

V Československu bylo na základě privilegia z roku 1920 možné zcela používat národní jazyk při pohřbech, procesích Božího těla a na křížové dny, zčásti také při udílení svátosti křtu a uzavírání manželství, přičemž v posledních dvou případech bývaly otázky pro kmotry, resp. katechumeny a snoubence v lidovém jazyce z podstaty věci prakticky vždy. Možnost pronést některé modlitby při udílení svátostí a svátostin česky znal už pražský rituál z roku 1916.⁴² Rituál pro českou církevní provincii, který obsahoval další obřady svátostí a svátostin převážně česky, resp. německy, byl vydán roku 1920⁴³ s rozšířením roku 1935.⁴⁴ Jako zvláštní kniha vyšla latinsko–česká a latinsko–německá *Agenda Provinciae Ecclesiasticae Pragensis*. Pro moravskou provincii byla vydána čtyřsvazková *Agenda Provinciae Ecclesiasticae Moraviae* roku 1932, která obsahovala kromě latinského textu také zmíněné překlady v češtině a němčině.⁴⁵ Roku 1935 a s přitiskem v roce 1937 byl vydán podobný rituál pro Slovensko a Podkarpatskou Rus, který obsáhl kromě latinského také slovenský, německý a maďarský text některých obřadů.⁴⁶

Takto pokračoval vývoj dále, takže v rituálech pro německé diecéze z roku 1943 a pro francouzské z roku 1946 jsou již mnohé svátostiny uvedeny celé v národním

⁴¹ REID, Alcuin, *The Organic Development of the Liturgy*, San Francisco, 2005, s. 133–134.

⁴² *Manuale Rituum Ecclesiasticae Provinciae Pragensis*, Praeae, 1916.

⁴³ *Additamentum ad Manuale Rituum Ecclesiasticae Provinciae Pragensis*, Praeae, 1921.

⁴⁴ *Additamentum ad Manuale Rituum Ecclesiasticae Provinciae Pragensis*, Praeae, 1934.

⁴⁵ *Agenda Provinciae Ecclesiasticae Moraviae*, Olomouci, 1932.

⁴⁶ *Rituale omnium lat. rit. diocesium slovacchia et subcarpatorussiae*, Ratisbonae, 1935 a 1937.

jazyce. Roku 1946 byl vydán také bilingvální rituál pro diecéze v USA, který byl rozšířen roku 1954. Podobně také německý rituál z roku 1950 ještě více rozšířil užívání národního jazyka.⁴⁷ Pro české diecéze bylo vydáno *Manuale rituum* v roce 1954,⁴⁸ které obsahuje nejen pohřební obřady, ale i některá žehnání v češtině.

Naprosto jedinečná je v tomto směru praxe užívání rituálu v jugoslávských diecézích, kde již roku 1640 byl vydán hlaholící tištěný rituál v chorvatštině. Stejně tak i chorvatská edice Římského rituálu publikovaná roku 1929 obsahovala všechny texty včetně vlastních slov svátostí a exorcismů pouze v chorvatštině. Podobný rituál byl roku 1933 schválen a vydán ve slovinštině.⁴⁹

Do doby těsně před začátkem Druhého vatikánského koncilu byla značná část svátostí a svátostin udílána lidovým jazykem. Latinsky zůstávala jen podstatná slova při udělení svátostí a obvykle vždy exorcismy. Mše svatá zůstávala s výjimkou staroslověnštiny a liturgických čtení pouze v latině a doprovázená ideálně zpěvem chorálu, u nás spíše lidovým zpěvem, nebo sloužena jako recitovaná mše.⁵⁰

8. Lidový jazyk v římské liturgii po Druhém vatikánském koncilu

V kontinuitě zavádění národních jazyků do některých částí liturgie lze rozumět požadavku zapojení národních jazyků do obřadů mše svaté při zachování latinského liturgického jazyka. Očekávalo se, že národním jazykům bude dán větší prostor např. v bohoslužbě slova, aniž by se tím měnil stávající ritus. Nemělo jít o úplné, ale jen částečné umožnění užití národních jazyků v liturgii, které se mělo podobat praxi vysluhování jiných svátostí. Podstatná část mše svaté, jako např. mešní kánon a tiché modlitby, měly zůstat latinsky, zatímco části s výrazněji didaktickým charakterem mohly být slaveny v latině nebo v národním jazyku. Takto si alespoň představovala liturgickou reformu převážná část odborné veřejnosti: „Proto máme před očima nikoliv výlučné, ale částečné užití lidového jazyka. Například

⁴⁷ *Collectio Rituum ad instar appendicis Ritualis Romani pro omnibus Germaniae diœcesibus*, Ratisbonae, 1950.

⁴⁸ *Manuale Rituum in cura animarum saepius occurrentium e rituali Romano desumptum*, Praha, 1955.

⁴⁹ REID, s. 258n.

⁵⁰ Stav liturgie z této doby v Irsku dobře zachycuje video z roku 1962 dostupné na stránkách Irského filmového institutu: <<https://ifiplayer.ie/radharc-the-new-ritual/>> (15. 8. 2020).

v bohoslužbě slova, při udílení svátostí, při pohřbech. Souhrnně řečeno – pro čtení, některé zpěvy a proměnlivé modlitby. Nejde tedy o to vytlačit latinu. Nepomýšlí se např. překládat mešní kánon, dokonce ani ne ordinárium první části mše. Určité texty a zpěvy mohou bez velkých těžkostí zůstat latinsky s tou výhodou, že tak budou znázorňovat jednotu oběti ve velké části křesťanského světa.⁵¹

Druhý vatikánský koncil v otázce liturgického jazyka rozhodl: „Užívání latinského jazyka ať je zachováno v latinských obřadech; místní právo v té věci zůstává nedotčeno.“⁵² Místním právem se zde rozumí dosavadní výjimky – jakou bylo např. užití staroslověnštiny v římském ritu. Koncil dále připouští, že „ve mši, při udělování svátostí i jinde v liturgii může být pro lid nezřídka velmi užitečné uplatnit národní jazyk. Budiž proto možné poskytnout mu více místa zvláště ve čteních a připomínkách, v některých modlitbách a zpěvech“.⁵³ O uplatnění národního jazyka měla rozhodovat příslušná církevní autorita určitého území, která měla za úkol překlady schválit.⁵⁴ Koncilní konstituce na jiném místě dodává, že „národnímu jazyku se může poskytnout přiměřený prostor ve mších za účasti lidu, zvláště ve čteních a v přímluvách, a podle místních poměrů také v částech týkajících se lidu [...]. Je však třeba dbát na to, aby věřící dovedli spolu recitovat nebo zpívat také latinsky části mešního řádu, které jim přísluší.“⁵⁵ Tato všechna pravidla jsou vzápětí zdánlivě relativizována větou: „Kde by se pak zdálo, že je vhodné používat národního jazyka při mši ještě rozsáhleji, je třeba řídit se předpisy článku 40 této konstituce.“ Ve zmiňovaném 40. článku je však vymezení kompetencí církevní autority s výzvou k moudrému uvážení toho, „co z tradic a svérázu jednotlivých národů má předpoklady, aby mohlo být přijato do bohoslužby“.

Z těchto článků je zřejmé, že otcové Druhého vatikánského koncilu neschválili ani všeobecné zavedení národních jazyků do liturgie, ani odstranění latiny jako liturgického jazyka římské liturgie. Co se týká modlitby posvátného officia neboli breviáře, koncil požadoval: „[P]odle staleté tradice latinského ritu se mají klerici modlit posvátné officium i nadále latinsky. Ordinář však má pravomoc dovolit

⁵¹ WINNINGER, Paul, *Volkssprache und Liturgie*, Trier, 1961, s. 15.

⁵² *Konstituce Druhého vatikánského koncilu o posvátné liturgii Sacrosanctum Concilium*, č. 36 § 1, in: <http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_lt.html> (20. 1. 2020), dále jen SSC.

⁵³ SSC 36 § 2.

⁵⁴ SSC 36, § 3–4.

⁵⁵ SSC 54.

v jednotlivých případech těm klerikům, kterým je užívání latiny závažnou překážkou v náležitě modlitbě oficia, aby směli užívat překladu do národního jazyka, pořízeného podle článku 36.⁵⁶

Pokoncilní vývoj nechal relativně umírněně změny navrhované Druhým vatikánským koncilem za sebou a *de facto* byl liturgický jazyk nahrazen národními jazyky. Začátkem tohoto procesu bylo motu proprio *Sacram liturgiam* papeže Pavla VI. z 25. ledna 1964, vydané jen měsíc a půl po publikování koncilní konstituce o liturgii.⁵⁷ V tomto dokumentu papež Pavel VI. plošně dovolil recitaci breviáře v národních jazycích namísto latiny.

Ještě v témže roce, 26. září 1964, vydala Rada pro výkon koncilní konstituce o posvátné liturgii instrukci *Inter Oecumenici*, která zahrnovala pokyny pro překlad liturgických textů do národních jazyků.⁵⁸ Překlady liturgických textů měly být pořízeny z latiny; na překladech se měli podílet odborníci na biblické vědy, liturgii a liturgickou hudbu; překlady měly být totožné v jednom jazyku, pokud tento se používá ve více zemích; v zemích s vícero jazyky měly být pro každý jazyk pořízeny překlady zvlášť a grafické provedení nových liturgických knih mělo odpovídat důstojnosti liturgie. Bylo dovoleno přeložit čtení epistolů a evangelia a texty pro zpěv mešního ordinária a propria (introitus, offertorium, graduale a communio) a některé aklamace – *Ecce Agnus Dei*, *Domine non sum dignus* a *Corpus Christi* a *Pater noster* s úvodem a embolismem. Mešní kánon měl zůstat latinsky a misály v národních jazycích měly vedle překladu obsahovat vždy vytištěný liturgický text latinsky. Na základě těchto pokynů byly vydány nové misály. Už první z těchto nově vytištěných misálů v anglickém překladu z 29. listopadu 1964, ale navzdory nařízení o zachování latinského textu celého mešního řádu, obsahoval pouze anglický překlad. Velice krátce po sobě vychází další nařízení, která upravují dosavadní římský misál. První je instrukce *Tres adhinc annos* ze 4. května 1967,⁵⁹ která zavádí hlasitou recitaci kánonu.

⁵⁶ SSC 101, § 1

⁵⁷ Srov. PAVEL VI., *Apoštolský list vydaný z vlastního rozhodnutí Sacram liturgiam*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 56, 1964, s. 139–144.

⁵⁸ *Inter Oecumenici, Instrukce Posvátné kongregace ritů z 26. září 1964*, čl. 2–3, in: *Acta Apostolicae Sedis* 56, 1964, s. 877–900.

⁵⁹ *Tres adhinc annos, Instrukce Posvátné kongregace ritů ze 4. května 1967*, úvod, in: *Acta Apostolicae Sedis* 59, 1967, s. 442–448.

Dosavadní nařízení zaváděla zatím jen změny v rubrikách římského misálu podle jeho posledního vydání z roku 1962 a dosud ponechávala mešní propria beze změn. To se ovšem změnilo roku 1969, kdy na základě apoštolské konstituce *Missale Romanum* z 3. dubna byla vydána změněná, nová typická edice Římského misálu. Nejprve, již 2. května 1969, byl vydán Mešní řád s prefacemi a čtyřmi eucharistickými modlitbami. Tento nový mešní řád se značně lišil od předchozího a zcela nová měla být také později doplněná mešní propria. Nejvýraznějším, ač ne nezbytně nutným projevem změněného obřadu mše svaté, se stalo zavedení nového obětního stolu, celebrace kněze obráceného směrem proti lidu (*versus populum*) a překládání veškerých liturgických textů včetně mešního kánonu do velkého množství lidových jazyků.

Klíčovým dokumentem pro překlady do národních jazyků byla instrukce *Comme le prévoit*, která vydání nového misálu o několik měsíců předcházela, neboť vyšla již 25. ledna 1969. Tato instrukce byla zveřejněna ve francouzštině, a nikoliv v latině jako úředním jazyku Svatého stolce, nebyla nikým podepsána a nebyla ani publikována v oficiálním orgánu Svatého stolce: *Acta Apostolicae Sedis*. Vyšla v periodiku Rady pro výkon konstituce o posvátné liturgii s názvem *Notiae*.⁶⁰ Podle těchto pokynů měly být z liturgických textů přeloženy uceleně a věrně beze změn a vynechávek pouze eucharistické modlitby a preface.⁶¹ Zbytek misálu měl být přeložen při zachování původních myšlenek pouze volně. Modlitby mohly být podle této instrukce přeloženy s umírněným rozšířením nebo jen opisem a upraveny tak, aby se „přizpůsobily potřebám doby“.⁶² Na základě těchto principů byly vytvořeny překlady misálu do různých jazyků, které se od latinského originálu značně liší. Příkladem je české vydání misálu z roku 1984 nazvané, na rozdíl od překladů do většiny jazyků, nikoliv *Římský misál*, nýbrž *Český misál*. Už z názvu překladu se dá tušit, že jde o spíše volný než přesný překlad latinského originálu.

⁶⁰ *Comme le prévoit, Instrukce Posvátné kongregace ritů z 25. ledna 1969*, čl. 1–4, in: *Notitiae* 5, Città del Vaticano, 1969, s. 3–12, in: <<http://www.cultodivino.va/content/cultodivino/it/rivista-notitiae/indici-annate/1969/44.html>> (20. 1. 2020).

⁶¹ V případě Českého misálu to neplatí ani o prefacích.

⁶² *Comme le prévoit*, č. 34.

O tři roky později, 5. září 1970, vychází další instrukce s názvem *Liturgicae instaurationes*.⁶³ Tato nařízení jsou reakcí na svévolné změny při zavádění nové liturgie a v reakci na rozšířené nešvary zdůrazňují, že eucharistickou modlitbu, resp. mešní kánon smí pronášet pouze kněz, ve mši svaté se při čtení mají číst úryvky z Písma svatého místo jiné církevní nebo profánní literatury, v případě obřadů přijímání se nedoporučuje předávání kalicha z ruky do ruky, mše svatá se nemá slavit v jídelně, ale v kostele a liturgické experimenty se již nemají provádět veřejně, ale jen v užším kruhu zúčastněných apod.

Je zřejmé, že věcný pohled na stav liturgie po Druhém vatikánském koncilu nemohl zůstat bez reflexe. Prvním náznakem „reformy reformy“, kterou prosazoval kardinál Joseph Ratzinger, bylo vydání nových pravidel pro překlad liturgických textů do národních jazyků. Roku 2001 vydala Kongregace pro bohoslužbu už pátou pokoncilní instrukci pod názvem *Liturgiam authenticam*, která nahradila všechny předešlé s výjimkou čtvrté instrukce s názvem *Varietates legitimae* z roku 1994 zabývající se otázkou inkulturace římské liturgie v mimoevropských podmínkách.⁶⁴ Podle instrukce *Liturgiam authenticam* měly být všechny dosavadní překlady znovu zkontrolovány a přepracovány. Pro nové překlady mělo sloužit již třetí typické vydání římského misálu z roku 2002. Aby se zjistilo, zda všechny překlady odpovídají latinskému originálu, měly být předloženy Svatému stolci. Proces schvalování měl zahrnout detailní prozkoumání celého překladu a prověření, zda byly dodrženy všechny normy. V kompetenci Kongregace pro bohoslužbu bylo předkládané překlady nejen formálně schválit, ale podle potřeby vlastním zásahem také zrevidovat.

V papežské instrukci se například o překladu odpovědi *Et cum spiritu tuo* – *Is duchem tvým* píše: „Tato slova patří k pokladu části nebo i celé prvotní Církve, který je součástí všeobecného dědictví lidstva, a proto má být v překladech respektováno jejich doslovné znění, jak jen je to možné“.⁶⁵ Pro rozřešení často

⁶³ *Liturgicae instaurationes, Instrukce Posvátné kongregace pro bohoslužbu z 5. září 1970, úvod, in: Acta Apostolicae Sedis 62, 1970, s. 692–704.*

⁶⁴ *Varietates legitimae, Instrukce Posvátné kongregace pro bohoslužbu a svátosti z 29. března 1994, úvod, in: Acta Apostolicae Sedis 87, 1994, s. 288–314.*

⁶⁵ „Vocabula quaedam, quae ad thesaurum pertinent totius Ecclesiae primaevae aut ad magnam eius partem, atque alia, quae ad humani ingenii patrimonium sunt adiuncta, in translatione observentur, quantum fieri potest, ad litteram, sicut verba responsionis populi «*Et cum spiritu tuo*» aut locutionis «*mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa*» in actu paenitentiali Ordinis Missae.“ Instrukce *Liturgiam authenticam* z 28. května 2001, nr. 56, in: *Liturgiam Authenticam, Instrukce Posvátné*

diskutované otázky o způsobu konsekračních slov kalicha římská Kongregace pro bohoslužbu a svátosti 17. října 2006 biskupským konferencím nařídila, aby tam, kde se v překladech misálu do národních jazyků užívá slov „za všechny“, byla do dvou let konsekrační slova opravena tak, aby překlad odpovídal latinskému znění „za mnohé“.⁶⁶ Na základě těchto rozhodnutí byly některé překlady skutečně upraveny, např. vydání Římského misálu v angličtině roku 2011 nebo v maďarštině. Jiné národní překlady, včetně nového českého překladu z roku 2015, obdržely církevní schválení navzdory tomu, že požadované vlastnosti neměly.

Posledním dokumentem, který měl vliv na vývoj pokoncilní liturgie, je motu proprio *Magnum principium* papeže Františka,⁶⁷ které mění ustanovení kánonu 838 Kodexu kanonického práva a přenáší větší míru odpovědnosti při překladech do národních jazyků na biskupské konference. Podle této úpravy nové liturgické texty schvalují biskupské konference a Svatý stolec tyto překlady jen potvrzuje. V dokumentu se ovšem neříká, že by poslední rozhodnutí mělo mít zpětnou účinnost. Nevztahuje se proto na dosud schválené liturgické překlady, nýbrž na překlady možné budoucí nové typické edice Římského misálu.⁶⁸

9. Závěr

Ze sociálně kulturního pohledu lze faktickou záměnu sakrálního jazyka za lidový popsat jako revoluci, která v dějinách liturgie nemá obdoby.⁶⁹ Přitom je třeba rozlišovat teoretické zachování latiny jako liturgického jazyka křesťanského západu *de iure* a jeho praktické nahrazení překlady do různých národních jazyků *de facto*.

Změna v jazyku liturgie byla do značné části podpořena v polovině 20. století rozšířenou domněnkou části liturgistů a církevních představitelů, že jiné jazyky římské liturgie než latina byly příkladem toho, že národní jazyky se v liturgi

---

kongregace pro bohoslužbu a svátosti z 28. března 2001, čl. 6–8, in: *Acta Apostolicae Sedis* 93, 2001, s. 685–726.

⁶⁶ Text listu in: <<https://adoremus.org/2007/12/31/letter-on-amending-the-translation-of-quotpro-multisquot/>> (5. 1. 2020).

⁶⁷ Srov. FRANTIŠEK, *Apoštolský list vydaný z vlastního rozhodnutí Magnum principium*, in: AAS 2017 (119), s. 967–970.

⁶⁸ GLEDHILL, Ruth, *Liturgy motu proprio 'cannot be applied retroactively'*, in: The Tablet, The International Catholic News Weekly, 20. 11. 2017, in: <<https://www.thetablet.co.uk/news/8113/liturgy-motu-proprio-cannot-be-applied-retroactively->> (5. 1. 2020).

⁶⁹ CRYSTAL, David, *Liturgical Language in a Sociolinguistic Perspective*, in: JASPER, R. C. D. (ed.): *Language and the Worship of the Church*, Basingtone, 1990, s. 122.

užívaly již před Druhým vatikánským koncilem, třebaže zřídka.⁷⁰ V tomto smyslu se v 60. a 70. letech velice často argumentovalo užitím staroslověnštiny jako příkladem použití národního jazyka v bohoslužbě, což ovšem neodpovídá skutečnosti.

V současné době se Církev latinské liturgické tradice musí vypořádat s existencí překladů *formae ordinariae* římského ritu do velkého množství národních jazyků. Ty se samozřejmě dále vyvíjejí a se změnou lidového jazyka vyžadují stále nové a nové překlady. Liturgie se v praxi většiny farností stala zcela srozumitelnou těm, v jejichž jazyku se slouží. Cenou za to je ztráta jednoty liturgického projevu napříč různými národy i v čase.

Resumé

Článek se zabývá otázkou liturgického jazyka římského ritu. Snaží se v dějinách „latinské“ liturgie popsat případy, kdy římský ritus užíval jiný než latinský jazyk. Článek přitom rozlišuje liturgický jazyk, kterým liturg pronášel bohoslužebné texty, od lidového jazyka, který umožňoval účast věřících na posvátném dění. V této souvislosti je popsáno užití římské liturgie v misiích. Článek se zabývá též hnutími racionalismu a osvícenství, které se snažilo ovlivnit liturgický život Církve, stejně i liturgického hnutí v 19. a 20. století. V závěru je popsán legislativní proces, ve kterém po Druhém vatikánském koncilu došlo *de facto* k nahrazení latinského jazyka za lidový.

Summary

Liturgical and Vernacular Language in Roman Rite

The article deals with the question of liturgical language of the Roman rite. In the history of the “Latin” liturgy, it tries to describe cases when the Roman rite used a language other than Latin. At the same time, the article distinguishes the liturgical language in which the liturgist uttered liturgical texts from the vernacular language, which allowed the participation of believers in sacred events. In this context, the use of the Roman liturgy in missions is described. The article also deals with the movements of rationalism and the Enlightenment, which sought to influence the liturgical life of the Church, as well as the liturgical movement in the 19th and 20th centuries. Finally, the legislative process is described, in which, after the Second Vatican Council, the Latin language was *de facto* replaced by vernacular language.

⁷⁰ S tímto motivem byla sepsána i jinak jedinečná studie Cyrila Korolevského: *Living Languages in Catholic Worship*, An Historical Inquiry, Westminster (Maryland), 1957.

Klíčová slova: liturgický jazyk, lidový jazyk, latina, staroslověnština, misie, liturgická reforma

Keywords: liturgical language, vernacular language, Latin, Old Slavonic, mission, liturgical reform

Autor

PhDr. Mgr. Jakub Václav Zentner (*1984) vystudoval historii, archivnictví a pomocné vědy historické na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a filozofii a teologii v kněžském semináři sv. Petra ve Wigratzbadu (Německo) a v kněžském semináři Panny Marie Guadalupské v Dentonu (USA). Nyní je doktorandem na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kde se zabývá misí sv. Cyrila a Metoděje a staroslověnštinou jako liturgickým jazykem. V Českobudějovické diecézi je jako kněz pověřen pastorační péčí v tradičním římském ritu a je administrátorem farnosti a poutního místa Římov.

Author

PhDr. Mgr. Jakub Václav Zentner was born in 1984. He studied history, archival science and auxiliary historical sciences at the Faculty of Arts, Charles University in Prague, and philosophy and theology in the priestly seminary of St. Peter in Wigratzbad (Germany) and in the priestly seminary of Our Lady of Guadalupe in Denton (USA). He is currently a doctoral student at the Faculty of Theology, University of South Bohemia in České Budějovice, where he deals with the mission of Saints Cyril and Methodius and Old Slavonic as a liturgical language. In the Diocese of České Budějovice, as a priest, he is entrusted with pastoral care in the traditional Roman rite, he is administrator of the parish and pilgrimage site of Římov.

R. D. PhDr. Mgr. Jakub Václav Zentner

Kostelní 10

373 24 Římov

e-mail: zentner@fssp.cz